

**ความหลากหลายทางชีวภาพเพื่อการดำรงชีพของหญิงชาย
ชาวปกาเกอญอ**
Biodiversity for Livelihood among Karen Men and Women

พัชรินทร์ ณะวิชัย และ เบญจพรรณ เอกะสิงห์
Patcharin Nawichai and Benchaphun Ekasingh

ABSTRACT

The objectives of the study were to study the types, patterns of use and sources of wild plants collected by Karen men and women for domestic consumption and utilization. Data was collected among 30 households in three Karen villages in Mae Chaem District, Chiang Mai Province, Thailand. Samples of wild plant species were also collected for identification. The study found that at least 203 wild plant species were known and used by the villagers. Women from these three villages collected more species of wild plants than men (190 vs. 115). All wild plant species collected by men and women could be grouped into 5 main groups viz. food, fodder, dyes, medicine, and fuelwood. Poor women are found to be more dependent on wild plants for their domestic use than other groups.

The average quantities of wild food plant species, fodder, dyes, medicine, and fuelwood (in baskets) collected by women were 129, 456, 13, 3, and 2,368 kg. per person per year while men collected 50, 115, 1, 8, and 76 kg. per person per year of the same categories, respectively.

Presently the diversity and quantities of wild plants are decreasing because of increased population and use. Four species have been seriously decreased and are not available around the villages. Six species have decreased seriously, but are still available in the forest near the villages. Eleven species have begun to decrease. As a response to decreasing forest biodiversity, a number of wild food plant species were domesticated in home gardens, mostly by women.

* นักวิจัย และรองศาสตราจารย์ ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์
มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

บทคัดย่อ

การศึกษาค้นคว้านี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาชนิด รูปแบบ และแหล่งของการใช้ประโยชน์ของพรรณพืชป่าที่ชาวปกาเกอะญอทั้งหญิงและชาย เพื่อการบริโภคและการใช้ประโยชน์ในครัวเรือน มีการเก็บข้อมูลในครัวเรือน 30 ครัวเรือน ใน อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ และเก็บตัวอย่างพรรณไม้เพื่อการระบุชนิดพบว่า มีพรรณไม้ป่าอยู่อย่างน้อย 203 ชนิดที่ชาวปกาเกอะญอรูจักและใช้ประโยชน์ หญิงชาวปกาเกอะญอในหมู่บ้าน ที่ศึกษาเก็บพรรณไม้มากชนิดและในปริมาณที่มากกว่าชาย (190 ชนิด เทียบกับ 115 ชนิด) หญิงในกลุ่มฐานะยากจนมีการพึ่งพาการเก็บพรรณไม้เพื่อใช้ในครัวเรือนมากกว่ากลุ่มอื่นๆ พรรณไม้ที่หญิงและชายปกาเกอะญอเก็บอาจจำแนกออกเป็น 5 กลุ่มใหญ่คือ อาหาร อาหารสัตว์

สีย้อมผ้า ยาสมุนไพร และ ไม้ฟืน ปริมาณเฉลี่ยที่เก็บโดยหญิง เท่ากับ 129 456 13 3 และ 2,368 กก. ต่อคนต่อปี ในกลุ่มพรรณพืชดังกล่าวข้างต้นตามลำดับ ส่วนชายเก็บในปริมาณเท่ากับ 50 115 1 8 และ 76 กก. ต่อคนต่อปี ตามลำดับ

ปัจจุบัน ความหลากหลายและปริมาณของพรรณพืชป่าลดลงอย่างมาก ตามจำนวนประชากร และการใช้ที่เพิ่มขึ้น มีพรรณไม้ 4 ชนิดที่หาไม่ได้อีกแล้วรอบๆ หมู่บ้าน พรรณไม้ 6 ชนิด ยังหาได้ แต่ต้องเข้าไปเก็บ และ อีก 11 ชนิด เริ่มที่จะหายาก เพื่อตอบสนองการลดลงของความหลากหลายทางชีวภาพนี้ ได้มีการนำพรรณพืชป่ามาปลูกในสวนรอบบ้าน โดยเฉพาะในกลุ่มผู้หญิง

บทนำ

ปกากะญอ (กะเหรี่ยง) เป็นชาวไทยภูเขาที่มีจำนวนประชากรมากที่สุดในประเทศไทย คิดเป็นร้อยละ 48 ของจำนวนประชากรชาวเขาทั้งหมด (ศูนย์วิจัยชาวเขา, 2542) ปกากะญออาศัยป่าเป็นทั้งบ้านและแหล่งอาหาร ซึ่งการศึกษาเกี่ยวกับปกากะญอส่วนใหญ่มุ่งเน้นไปที่ประวัติศาสตร์ วัฒนธรรม ประเพณี และการแต่งกาย ถึงแม้จะมีการศึกษาเกี่ยวกับการใช้ประโยชน์จากป่าของชาวปกากะญอ แต่มักเป็นการศึกษาถึงกิจกรรมของชาย เช่น การล่าสัตว์ และการใช้ประโยชน์จากไม้ใหญ่ มีการศึกษาน้อยมากที่ศึกษาเรื่องบทบาทของหญิง (และชาย) ปกากะญอกับการใช้ประโยชน์จากป่า ข้อมูลเกี่ยวกับพืชป่า อาทิ ชนิด ปริมาณ และการใช้ประโยชน์ ยังมีไม่มากนัก ดังนั้นการศึกษานี้จึงได้เน้นถึงหญิงปกากะญอกับการใช้ประโยชน์จากพืชป่า เพื่อการบริโภคและใช้สอยในด้านอื่นๆ วัตถุประสงค์ของการศึกษานี้คือ สำรวจบทบาทของหญิงและชายปกากะญอในการนำพืชป่าชนิดต่างๆ มาใช้ประโยชน์ทั้งในด้านการบริโภคในครัวเรือน และใช้สอยในด้านอื่นๆ ศึกษาแหล่งที่เก็บปริมาณการเก็บ และรูปแบบการใช้ และแนวโน้มของความหายากของพืชป่าที่ให้ประโยชน์เหล่านี้ ข้อมูลและผลการศึกษานี้สามารถนำไปใช้ประโยชน์ในการวางแผนเกี่ยวกับการอนุรักษ์และฟื้นฟูพรรณพืชป่าเพื่อการพัฒนาป่าและชุมชน

วิธีการศึกษา

การศึกษานี้เน้นถึงความสำคัญของพืชป่าที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวปกากะญอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งการเก็บพืชป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือนทั้งโดยชายและหญิง โดยเน้นบทบาทของหญิง การศึกษาได้ดำเนินการที่บ้านจันท์ บ้านเด่น และบ้านหนองเจ็ดหน่วย ตำบลบ้านจันท์ อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งบ้านจันท์นั้นมีการปลูกข้าวนาดำเป็นหลัก ส่วนบ้านเด่นและหนองเจ็ดหน่วยนั้นปลูกข้าวนาดำและปลูกพืชเศรษฐกิจอื่น เช่น พักทอง ขิง และเผือก

การศึกษาประกอบด้วยการค้นคว้าหาข้อมูลทุติยภูติจากแหล่งต่างๆ ได้แก่ ศูนย์พัฒนาเกษตรที่สูงวัดจันท์ ต.บ้านจันท์ อ.แม่แจ่ม จ.เชียงใหม่ ศูนย์วิจัยเพื่อเพิ่มผลผลิตทางเกษตร คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ รวมทั้งจากรายงาน เอกสารการวิจัยต่างๆ ส่วนข้อมูลปฐมภูมิประกอบด้วย 2 ส่วนคือ การสัมภาษณ์ครัวเรือนชาวปกากะญอ 30 ครัวเรือน และการเก็บตัวอย่างพืช ซึ่งการสัมภาษณ์นั้นเป็นการสัมภาษณ์รายบุคคลอย่างละเอียด (แยกสัมภาษณ์ชายหญิง) โดยก่อนการสัมภาษณ์นั้นได้แบ่งครัวเรือนชาวปกากะญอเป็น 2 กลุ่มได้แก่ กลุ่มที่มีฐานะค่อนข้างดี และกลุ่มที่มีฐานะค่อนข้างยากจน ซึ่งทั้ง 2 กลุ่มนี้ได้มาจากการแบ่งกลุ่มโดยชาวบ้าน พบว่า กลุ่มที่มีฐานะค่อนข้างดี มีลักษณะดังนี้ คือ มีข้าวพอกินตลอดปี และอาจมีเหลือ มีพื้นที่ที่อยู่อาศัยและพื้นที่ทำการเกษตรมีขนาดกว้างใหญ่ ทำการเกษตรในพื้นที่ของตนเอง มีวัว ควาย และหมูเป็นของตนเอง มีงานทำนอกภาคเกษตร

เช่น มีสมาชิกบางคนทำงานให้รัฐ ค้าขาย ส่วนกลุ่มที่มีฐานะค่อนข้างยากจน มีลักษณะ ดังนี้ คือ มีข้าวไม่พอกินและต้องยืมจากเพื่อน บ้าน พื้นที่ที่อยู่อาศัย และพื้นที่ทำการเกษตร มีขนาดเล็ก ไม่มีวัว ควาย และหมูเป็นของตนเอง หรือมีไม่เกิน 2 ตัว เป็นต้น

การสัมภาษณ์จะสอบถาม บทบาทในครัวเรือน การใช้ประโยชน์จากพืชป่า ซึ่งประกอบด้วยชนิดพืชที่ใช้ สถานที่เก็บ ระยะทาง ส่วนของพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ ปริมาณพืชป่าที่นำมาบริโภคและจำหน่ายต่อคนต่อปี นอกจากนี้ยังมีการทำแผนที่ของบริเวณที่เก็บพืชป่าร่วมกับกลุ่มชายหญิงปากกะญู และมีการสอบถามถึงข้อท้องถิ่นและเหตุผลในการเก็บพืชป่าจากแต่ละแหล่ง มีการเก็บตัวอย่างพืชเพื่อการระบุชนิด

การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษานี้ได้ใช้สถิติเชิงพรรณนาในการอธิบายถึงบทบาทของหญิงและชายปากกะญูในการใช้ประโยชน์จากพรรณพืชป่า วิธีวิเคราะห์ยังใช้ในการจำแนกชนิดพืชที่ใช้ในการบริโภคในครัวเรือนและใช้ประโยชน์ในด้านอื่นๆ รวมทั้งการจำแนกแหล่งที่เก็บและการใช้ประโยชน์จากส่วนต่างๆของพืช

การตรวจสอบเอกสาร

การศึกษาของ Ford Foundation (1998) ใน West Bengal พบว่าพืชป่าก่อให้เกิดรายได้แก่ครัวเรือนถึงร้อยละ 20 โดยผู้หญิงเป็นผู้เก็บพืชเหล่านี้มากที่สุด เป็นจำนวน 71 ชนิด ในขณะที่ชายเก็บเพียง 23 ชนิด นอกจากนี้ผู้หญิงยังขายผลผลิตที่มาจากป่า เช่น เห็ด ผลไม้ และดอกไม้

พืชป่ามากกว่า 3,000 ชนิดในประเทศอินเดีย มีความสำคัญทางเศรษฐกิจของท้องถิ่น โดยเฉพาะอย่างยิ่งต่อประชากรเกือบ 500 ล้านคนที่อาศัยอยู่รอบๆ พื้นที่ป่า (Tewari and Campbell, 1997) ยิ่งไปกว่านั้นผู้หญิงยังเป็นผู้ใช้ประโยชน์จากป่ามากกว่ากลุ่มอื่น เพื่อความอยู่ดีกินดีของครอบครัว (Wickramasinghe, 1992)

ในประเทศเนปาล จารีตประเพณีเป็นตัวบังคับให้ผู้หญิงต้องทำงานบ้านต่างๆ เช่น เก็บฟืน ตักน้ำ ทำให้ผลผลิตจากพืชที่ปลูกได้ต่ำกว่าชาย เพราะไม่มีเวลาเอาใจใส่อย่างเพียงพอ (Quisumbing, 1996) ส่วนการศึกษาในประเทศบังกลาเทศ โดย Akhter and Sarker (1998) พบว่าผู้หญิงยังทำงานอื่นๆ นอกเหนือจากงานบ้าน เช่น ทำสวน รอบบ้าน เลี้ยงปศุสัตว์ สัตว์ปีก และเกษตรกรรมอื่น รวมถึงการเก็บพืชป่าจากแหล่งต่างๆ เพื่อการบริโภคในครัวเรือน จากการศึกษาของ FAO (1996a) พบว่าผู้หญิงในชนบทมีหน้าที่หลักคือการทำงานบ้านและใช้ประโยชน์จากพืชป่าเพื่อการบริโภคของครัวเรือน และเป็นแหล่งรายได้ โดยในเขตพื้นที่ที่เป็นภูเขานั้น ผู้หญิงรับผิดชอบในงานบ้านและหาอาหาร ฟืน ยารักษาโรค และอาหารสัตว์

ผู้หญิงยังมีบทบาทเด่นในการใช้ป่านอกเหนือจากด้าน อาหาร ฟืน อาหารสัตว์แล้วยังมีการอนุรักษ์พันธุ์พืชป่าที่มีค่า และปลูกต้นไม้เพื่อป้องกันการพังทลายของดิน และอนุรักษ์ระบบนิเวศของป่า เนื่องจากต้องพึ่งพาความหลากหลายทางชีวภาพของป่า (FAO, 1998b)

ในประเทศไทย Young (1961) พบว่า ปกาะกะญอในประเทศไทยมีรายได้ต่ำและอาศัยพืชที่ปลูกไว้ในการบริโภค โดยใช้พืชป่าทดแทนเมื่อพืชที่ปลูกไว้ขาดแคลน ซึ่งร้อยละ 50 ของอาหารที่ชาวปกาะกะญอบริโภคต่อปีมาจากป่า การศึกษาโดย Kunstadter (1978) ที่พบว่าหญิงชาวลัวะและปกาะกะญอเก็บพืชป่าจากป่าที่อยู่ใกล้เคียง รวมถึงจากพื้นที่นา นอกจากนี้ยังนำมาปลูกไว้ในสวนรอบบ้าน และพื้นที่เกษตร จากการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยโดย Price (1997) พบว่า ผู้หญิงเป็นคนคัดเลือก เก็บ ขยายพันธุ์ และจำหน่ายพืชอาหารจากป่า โดยหญิงชาวบ้านร้อยละ 94 เก็บ และขายผลผลิตจากป่า โดยในฤดูฝนนั้นพืชป่าที่นำมาบริโภคในครัวเรือนคิดเป็นร้อยละ 31 ของปริมาณอาหารทั้งหมด ส่วนในฤดูแล้งนั้นร้อยละ 50 ของพืชป่าที่บริโภคมาจากพื้นที่นา ในจังหวัดกาฬสินธุ์นั้นผู้หญิงเก็บพืชมาบริโภคและจำหน่ายทั้งสิ้น 159 ชนิด โดยเป็นพืชป่า 77 ชนิด นอกจากนี้ผู้หญิงยังปลูกพืชป่าในพื้นที่การเกษตร เพื่อความมั่นใจว่าจะมีเพียงพอบริโภคตลอดทั้งปี

นอกจากจะเก็บพืชป่ามาใช้ประโยชน์แล้ว ผู้หญิงยังมีบทบาทในด้านความหลากหลายทางชีวภาพ นั่นคือเป็นผู้คัดเลือกเมล็ด จัดการความหลากหลายในสวนรอบบ้าน รวมทั้งเป็นผู้สั่งสมความรู้ท้องถิ่นด้านพืชอาหาร พืชสมุนไพร พืชป่าและผลผลิตจากป่า ซึ่งจากการศึกษาในภาคตะวันออกเฉียงเหนือของไทยโดย FAO (1996b) พบว่าสวนรอบบ้านคล้ายกับเป็นสถานีทดลองของผู้หญิงในการปลูกพืช ขยายพันธุ์ คัดทิ้ง และคัดเลือกมาใช้ประโยชน์ รวมทั้งเป็นการอนุรักษ์พันธุ์

พืชป่า สวนรอบบ้านของผู้หญิงนั้นเป็นแบบจำลองของการใช้ที่ดินอย่างยั่งยืน โดยพืชที่ปลูกนั้นเป็นไม้ยืนต้นมากกว่าพืชล้มลุก และมีการใช้ปุ๋ยคอกและเศษพืชในการบำรุงดิน ซึ่งสวนรอบบ้านในบางหมู่บ้านในไทยมีจำนวนชนิดพืชทั้งสิ้น 230 ชนิด โดยมีพืชหลายชนิดที่นำมาจากป่า ส่วนสวนรอบบ้านของอัฟริกันนั้นพบว่ามีความหลากหลายประมาณ 60 ชนิด Ekasingh, et al (1999) พบว่าสวนรอบบ้านของชาวปกาะกะญอ ประกอบไปด้วยไม้ผลเมืองร้อน เช่น มะม่วง กล้วย ส้มโอ สับปะรด และมะละกอ โดยหลายครัวเรือนได้ปลูกไม้ผลเมืองหนาว เช่น ท้อ บ๊วย แอปเปิ้ล และโอ๊กาโด นอกจากนี้ไม้ผลแล้วยังปลูกพืชผักต่างๆ โดยสวนรอบบ้านมีขนาดตั้งแต่ไม่กี่ตารางเมตรจนถึง 1.6 ไร่

ผลการศึกษา

1) บทบาทของผู้หญิงชาวปกาะกะญอในการผลิตอาหารของครัวเรือน

ชาวปกาะกะญอทำการเกษตรแบบถางและเผาโดยทำลักษณะไร่หมุนเวียน โดยมีข้าวทั้งข้าวไร่และข้าวนาดำเป็นพืชหลัก นอกจากนี้ยังปลูกพืชอื่นๆเพื่อการบริโภคในครัวเรือนโดยมักปลูกไว้ในสวนรอบบ้านและไร่นา เช่นพริก ถั่วฝักยาว พักทองดอย มะละกอ ขนุน มะนาว และตะไคร้ และยังได้ปลูกพืชเศรษฐกิจอื่นๆที่ได้รับการส่งเสริมจากโครงการหลวง เช่นพักทองญี่ปุ่น ผักสลัด พริกยักษ์ และแกเลดีโอลัส และยังปลูกเผือกและขิงที่รับซื้อโดยพ่อค้าจากนอกหมู่บ้านซึ่งไม่มีกำไรมากนักเพราะราคามีการเปลี่ยนแปลงอยู่เสมอ หญิงทำงานร่วมกันกับชายในกิจกรรมต่างๆ ในการปลูกพืชต่างๆ เหล่านั้น

โดยเฉพาะอย่างยิ่งปลูก กำจัดวัชพืช เก็บเกี่ยว และขนผลผลิตกลับบ้าน รวมทั้งการทำอาหารเลี้ยงแรงงานแลกเปลี่ยน ซึ่งเป็นกิจกรรมหลักทั้งในช่วงปลูก และเก็บเกี่ยว บางกิจกรรม เช่น การตัดต้นไม้เพื่อเตรียมพื้นที่เพาะปลูก ล้อมรั้ว เตรียมดิน และซ่อมเหมืองฝาย เป็นกิจกรรมที่ต้องใช้แรงงานหนัก มักเป็นหน้าที่ของชาย

อาหารที่บริโภคมาจาก 3 แหล่งได้แก่พืชที่ปลูกไว้ตามไร่นาและสวนรอบบ้านซื้อจากร้านค้าในหมู่บ้านและจากพ่อค้าที่เข้ามาขายสินค้าในหมู่บ้าน และหาเอาจากป่า

ข้าวที่ชาวปกาเกอะญอบริโภคนั้นเป็นข้าวดอยมีลักษณะเมล็ดอ้วนและสั้นกว่าข้าวที่บริโภคโดยคนพื้นราบ หุงปกาเกอะญอจะตำข้าวในตอนบ่ายของทุกวัน อาหารของชาวปกาเกอะญอมีสเผ็ดร้อนและเค็ม โดยส่วนประกอบหลักคือพริก เกลือ และผักที่มีกลิ่นหอม อาหารทุกมื้อของชาวปกาเกอะญอนั้นมีผักเป็นส่วนประกอบหลัก โดยที่ผู้หญิงมีหน้าที่ในการเก็บผักเหล่านี้ นอกจากนี้หญิงปกาเกอะญอยังได้เตรียม "ถั่วเน่า" (ถั่วเหลืองหมัก) และผักดองตากแห้งเพื่อใช้เป็นเครื่องปรุงรสหรือทำน้ำพริก อาหารบางประเภทที่ชาวปกาเกอะญอซื้อบ่อย (อย่างน้อย 3 ครั้งในหนึ่งเดือน) ได้แก่ปลากระป๋อง เกลือ และมะขามขี้ผึ้งสำเร็จรูป ส่วนสุกรที่ใช้บริโภคในครัวเรือนนั้นผู้หญิง 2 - 3 คนจะเป็นผู้ลงมือฆ่าในแต่ละครั้ง ซึ่งเนื้อสุกรนี้ถ้าบริโภคไม่หมดจะตากแห้งไว้บริโภคในมื้อต่อไป

2) บทบาทของหญิงชายปกาเกอะญอในครัวเรือน

งานบ้านเป็นงานหลักของหญิงปกาเกอะญอ ซึ่งรวมทั้งการดูแลทุกคนในครอบครัวโดยเฉพาะเด็กๆ ทำอาหาร ตำข้าว ตักน้ำ ให้อาหารสัตว์ ทำความสะอาดบ้าน และซักผ้า บางครั้งชายมีส่วนช่วยบ้างซึ่งไม่บ่อยนัก นอกจากนี้วัฒนธรรมยังเป็นตัวกำหนดหน้าที่โดยเฉพาะอย่างยิ่งการทอผ้าที่ผู้ชายจะไม่ทำเลย

บทบาทของชายหญิงในครัวเรือนสามารถเปรียบเทียบได้จากการตำข้าว การตักน้ำ และการให้อาหารสุกร ซึ่งจากการสัมภาษณ์ 30 ครัวเรือนพบว่าหญิงปกาเกอะญอทุกคนตักน้ำจากบ่อน้ำของหมู่บ้านซึ่งอยู่ห่างจากครัวเรือนประมาณ 200 - 800 เมตร โดยได้ตักน้ำวันละ 2 ครั้ง ครั้งละ 10 - 25 นาที ส่วนชายปกาเกอะญอนั้นตักน้ำไม่เกิน 15 ครั้งในแต่ละเดือน สำหรับการตำข้าวนั้นหญิงปกาเกอะญอทำวันละครั้ง แต่ละครั้งตำข้าวเปลือกประมาณ 7 กิโลกรัมและใช้เวลาประมาณ 1 ชั่วโมง ส่วนการให้อาหารสุกรนั้นหญิงปกาเกอะญอใช้เวลาวันละ 10 - 15 นาทีสุกรเหล่านี้มีไว้เพื่อบริโภคและขาย ซึ่งมีราคาตัวละ 600 - 5,000 บาท

หญิงปกาเกอะญอทอผ้าไว้ใช้เองและสำหรับสมาชิกในครัวเรือน ซึ่งการแต่งกายของหญิงปกาเกอะญอบอกถึงสถานภาพ นั่นคือหญิงปกาเกอะญอที่ยังไม่ได้แต่งงานจะใส่ชุดยาวสีขาว โดยเด็กรุ่นใหม่ไม่ใส่บ่อยนักเพราะเปื้อนง่ายและไม่สะดวก จะใส่ในโอกาสพิเศษเท่านั้นเช่นช่วงปีใหม่ ส่วนหญิงที่แต่งงานแล้วจะใส่ผ้าถุงสีแดงและเสื้อตัวสั้นสีดำหรือน้ำเงินที่ประดับด้วยเดือยขาวและดำและลูก

ปัตลีต่างๆ การทอดผ้าสามารถทำรายได้ให้แก่ผู้ทอดเป็นอย่างมากโดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อได้รับการส่งเสริมให้ใช้วิธีการทอดที่เร็วขึ้นจากหน่วยงานต่างๆ ผลิตภณท์ที่ได้จากการทอดผ้าประกอบด้วยเสื้อทั้งชุดยาวและสั้น ผ้าโพกหัว ถูย้อม และผ้าผืนโดยสามารถขายได้ชิ้นละ 50 - 300 บาทขึ้นอยู่กับชนิดของแต่ละผลิตภณท์

3) แหล่งรายได้และรายจ่ายในครัวเรือน

จากการศึกษาพบว่าร้อยละ 90 ของครัวเรือนปกากะญอมีรายได้ที่เป็นตัวเงิน แหล่งรายได้ของชาวปกากะญอประกอบด้วยการเกษตร การทอดผ้า การขายพืชป่า และการทำอาชีพนอกการเกษตร โดยร้อยละ 46 ของรายได้ของครัวเรือนบ้านจันทร์มาจากการทอดผ้า อาชีพนอกการเกษตร (เช่น ครู ลูกจ้างของโครงการหลวงและศูนย์ส่งเสริมการเกษตรที่สูง และรับจ้างสร้างบ้าน) ทำรายได้ให้กับชาวปกากะญอในบ้านเด่น และบ้านหนองเจ็ดหน่วย ถึงร้อยละ 60 และ 68 ของรายได้ของครัวเรือนตามลำดับ

เมื่อพิจารณาถึงรายได้ที่เป็นตัวเงินของชายและหญิงปกากะญอจากทั้งสามหมู่บ้านพบว่า หญิงมีรายได้น้อยกว่าชายอย่างเห็นได้ชัดเจน โดยมีรายได้อยู่ระหว่าง 1,588 - 27,987 บาท ส่วนชายนั้นมีรายได้อยู่ระหว่าง 14,804 - 40,200 บาท ซึ่งส่วนหนึ่งของรายได้ได้นำไปซื้ออาหาร โดยอาหารที่ซื้อเป็นประจำได้แก่ หมู ไก่ ปลา ไข่ ปลากระป๋อง เกลือ พริกแห้ง และบะหมี่กึ่งสำเร็จรูป ครัวเรือนที่ค่อนข้างมีฐานะดีมักซื้อหมู

และไข่มากกว่าครัวเรือนที่มีฐานะค่อนข้างยากจนซึ่งจะซื้อพริกแห้ง เกลือ และปลากระป๋อง

4) การใช้ประโยชน์จากพืชป่า

พืชป่าที่ถูกนำมาใช้ประโยชน์โดยหญิง ปกากะญอนั้นแบ่งได้เป็น 2 ประเภทได้แก่ ใช้ในครัวเรือนและเพื่อขาย การใช้พืชป่าในครัวเรือนประกอบด้วย พืชอาหาร พืชสมุนไพร ฟืน พืชสีย้อม และพืชอาหารสัตว์ ส่วนพืชป่าที่เก็บมาขายนั้นได้แก่ ก่อ ดอกไม้ ผัก และเห็ด จากการสำรวจในพื้นที่ป่า 2-5 กิโลเมตรจากหมู่บ้าน พบว่าอย่างน้อยมีพืชป่า 203 ชนิด ที่ถูกเก็บมาใช้ เมื่อพิจารณาในแต่ละหมู่บ้านพบว่าชนิดพืชป่าที่ใช้มีความใกล้เคียงกัน โดยบ้านจันทร์ เด่น และหนองเจ็ดหน่วย เก็บพืชป่ามาใช้ 111, 136 และ 138 ชนิดตามลำดับ ซึ่งหญิงปกากะญอได้เก็บพืชป่ามาใช้จำนวนชนิดมากกว่าชาย นั่นคือ หญิงจากบ้านจันทร์ เด่น และหนองเจ็ดหน่วยเก็บพืชป่ามาใช้ 85, 119 และ 122 ชนิดตามลำดับ ในขณะที่ชายจากทั้งสามหมู่บ้านเก็บพืชเหล่านี้ 61, 65 และ 62 ชนิดตามลำดับ

พืชป่าที่ถูกเก็บมาใช้ประโยชน์นั้นแบ่งได้เป็น 5 กลุ่ม กลุ่มหลักประกอบด้วย พืชอาหาร พืชอาหารสัตว์ พืชสีย้อม พืชสมุนไพร และฟืน โดยพืชบางชนิดสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้มากกว่าหนึ่งวัตถุประสงค์ อย่างไรก็ตามพืชอาหารมีมากกว่าพืชอื่นๆ ตารางที่ 1 แสดงถึงจำนวนชนิดพืชที่ชาวปกากะญอนำมาใช้ประโยชน์

ตารางที่ 1 จำนวนชนิดพืชที่ใช้ในชีวิตประจำวันของชาวปกากะญอจากบ้านจันทร์ เด่น และหนองเจ็ดหน่วย

	จำนวนชนิด							
	บ้านจันทร์		บ้านเด่น		บ้านหนองเจ็ดหน่วย		รวม 3 หมู่บ้าน	
	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง	ชาย	หญิง
พืชอาหาร	26	42	24	70	25	73	47	109
พืชอาหารสัตว์	2	5	3	2	5	3	5	7
พืชสีย้อม	2	8	0	5	1	7	3	9
พืชสมุนไพร	26	17	28	29	19	17	46	39
ไม้พื้	5	8	7	4	11	12	10	14
พืชอาหารคน-สัตว์	0	2	1	4	0	3	1	4
พืชอาหาร-สีย้อม	0	1	0	1	0	1	0	1
พืชอาหาร-สมุนไพร	0	1	1	3	0	3	1	4
พืชอาหาร-ไม้พื้	0	1	0	0	0	1	0	1
พืชสีย้อม-ไม้พื้	0	0	0	0	0	1	0	1
พืชสมุนไพร-ไม้พื้	0	0	1	1	1	1	2	1
รวม	61	85	65	119	62	122	115	190

ที่มา : สำรวจ

5) พืชอาหาร

อาหารของชาวปกากะญอประกอบด้วย พริก เกลือ และผัก เป็นหลักพืชผักที่บริโภคมาจากการปลูก ชื้อ และเก็บเอาจากป่า ซึ่งพืชที่ได้จากป่ามีความสำคัญต่อครัวเรือนปกากะญอ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในหน้าแล้งเนื่องจากพืชที่ปลูกไว้แห้งตายหมดหรือไม่มีผลผลิตให้บริโภคอีกต่อไป

ความชอบและหาเก็บง่ายเป็นตัวกำหนดในการเก็บพืชป่าแต่ละชนิด จากการสัมภาษณ์พบว่าหญิงปกากะญอทุกคนจากทั้งสองฐานะได้เก็บพืชอาหารจากป่าเพื่อการบริโภคในครัวเรือน ส่วนชายปกากะญอนั้น

พบว่าผู้ที่มาจากรู้นะค่อนข้างยากจนมีส่วนร่วมในกิจกรรมนี้มากกว่าผู้ที่มาจากรู้นะค่อนข้างดี ส่วนจำนวนชนิดพืชอาหารที่ถูกเก็บมาบริโภคนั้นพบว่าหญิงปกากะญอเก็บมากชนิดกว่าชายปกากะญอ โดยหญิงเก็บถึง 109 ชนิดในขณะที่ชายเก็บ 47 ชนิด เช่นเดียวกับปริมาณเฉลี่ยโดยประมาณที่หญิงเก็บต่อคนต่อปี มากกว่าชายโดยเก็บพืชอาหาร 129 กิโลกรัมต่อคน เปรียบเทียบกับชายที่เก็บพืชอาหารเพียง 50 กิโลกรัมต่อคนต่อปี ส่วนของพืชที่เก็บมาบริโภคได้แก่ ใบรวมถึงยอด หน่อ ดอก และผล ซึ่งจะบริโภคกับน้ำพริกที่เป็นอาหารหลัก

ตารางที่ 2 พืชป่าที่ใช้เป็นอาหารของชาวปกาเกอะญอ

ชนิด	ชื่อท้องถิ่น	ช่วงที่เก็บ	ส่วนที่ใช้	วิธีบริโภค
<i>Lithocarpus fenestratus</i> (Roxb.) Rehd.	เซส่า	ตค. - พย.	ผล	กั้ว
<i>Brassiopsis ficifolia</i> Dunn	ห่อเบลยอ	มีค. - พย.	ยอด	สด / ต้ม
<i>Smilax perfoliata</i> Lour.	ฮอเก้อฮ๊ะ	เมย.	ดอก	แกง / ต้ม
<i>Monochoria hastata</i> (L.) Solms	โหนเด้าะ	ตลอดปี	ใบ, ก้าน, ดอก	สด / ต้ม
<i>Clerodendrum paniculatum</i> L.	ห่อคอเด้าะ	ตลอดปี	ก้าน, ดอก	ต้ม
<i>Oenanthe javanica</i> (Bl.) DC.	พะอาเด้าะ	เมย. - พย.	ใบ	สด / ผัด
<i>Diplazium esculentum</i> (Retz.) Sw.	โป้ดแปลเด้าะ	ตลอดปี	ยอด	สด / แกง / ผัด
<i>Houttuynia cordata</i> Thunb.	ตำเนอซีเด้าะ	ตลอดปี	ใบ	สด / เครื่องปรุงรส
<i>Meliosma simplicifolia</i> (Roxb.) Walp.	เส้าทอหล่า	เมย. - พย.	ยอด	สด / แกง / ผัด
<i>Lasia spinosa</i> (L.) Thw.	ห่อตือโป้ด	เมย. - ธค.	ยอด	แกง / ต้ม
<i>Centella asiatica</i> (L.) Urb.	ขวีโพคอหล่อ	ตลอดปี	ใบ, ก้าน	สด / ต้ม

ที่มา : สํารวจ

6) พืชอาหารสัตว์

ร้อยละ 90 ของครัวเรือนที่ศึกษามีการเลี้ยงสุกรเพื่อเป็นแหล่งอาหารและรายได้ ผู้หญิงและเด็กเป็นผู้ดูแลสุกร อาหารของสุกรมาจากสองแหล่งคือจากพืชที่ปลูกและเก็บเอาจากป่า ส่วนเปิดและไถ่นั้นชาวปกาเกอะญอไม่ได้ให้อาหารบ่อนัก ปล่อยให้หากินเองวัวและควายเลี้ยงแบบปล่อยให้หากินเองในป่าใกล้กับหมู่บ้านตลอดทั้งปี หรืออย่างน้อย 3 - 5 เดือนตลอดช่วงฤดูฝน ดังนั้นพืชอาหารสัตว์ในงานวิจัยนี้จึงเน้นเฉพาะพืชอาหารสุกรเท่านั้น

จากการศึกษาพบว่าผู้หญิงเป็นผู้เก็บพืชป่ามาเลี้ยงสุกรมากกว่าชาย โดยหญิงปกาเกอะญอที่ฐานะค่อนข้างยากจนทำกิจกรรมนี้มากกว่าหญิงที่มีฐานะค่อนข้างดี ส่วนชายจากทั้งสองฐานะนั้นทำกิจกรรมนี้พอกัน นอกจากนี้หญิงปกาเกอะญอยังเก็บพืชอาหารสุกรมากกว่าชายโดยเก็บทั้งหมด 9 ชนิด ส่วนชายปกาเกอะญอเก็บทั้งสิ้น 5 ชนิด

พืชที่ชาวปกาเกอะญอนิยมหาเป็นอาหารสัตว์คือ *ขี้ตื้โบ* [*Alocasia odora* (Roxb.) C. Koch (Araceae)] และ *นอบอ้อ* [*Crassocephalum crepidioides* (Bth.) S. Moore (Compositae)]

ชาวปกาเกอะญอใช้ตระกร้าใส่พืชอาหารสุกรที่เก็บได้โดยหนึ่งตระกร้าสามารถใส่พืชได้ 5 - 20 กิโลกรัมขึ้นอยู่กับชนิดพืช โดยหญิงปกาเกอะญอเก็บพืชอาหารสุกรมากกว่าชายนั้นคือเก็บถึง 456 กิโลกรัมต่อคนต่อปี ในขณะที่ชายเก็บเพียง 115 กิโลกรัมต่อคนต่อปี โดยส่วนของพืชที่เก็บมาให้สุกรนั้นถ้าเป็นต้นไม้ใหญ่จะเก็บเฉพาะใบแต่ถ้าเป็นพืชต้นเล็กจะเก็บทั้งต้น ต้นกล้วยป่าเป็นพืชอีกชนิดหนึ่งที่ชาวปกาเกอะญอนิยมตัดมาเป็นอาหารสุกร นอกจากนี้ยังใช้พืชที่ปลูกไว้เช่น มะละกอและฟักทอง แหล่งที่ชาวปกาเกอะญอมักไปเก็บพืชอาหารสุกรได้แก่พื้นที่นาบริเวณใกล้หมู่บ้าน หญิงปกาเกอะญออย่างน้อยร้อยละ 80 เป็นผู้หาพืชอาหารสัตว์ใน

ขณะที่ชายไม่ถึงร้อยละ 40 ของกลุ่มทำหน้า
ที่ดังกล่าว

7) พืชสีย้อม

การทอผ้าเป็นประเพณีปฏิบัติของ
หญิงปกากะญอโดยชายไม่ทำเลย มีพืชหลาย
ชนิดที่ชาวปกากะญอนำมาย้อมเส้นด้ายที่ใช้
ในการทอเพื่อให้เกิดสีสันสวยงาม ถึงแม้ว่า
ในปัจจุบันด้ายย้อมสีสำเร็จรูปจะหาซื้อได้ง่าย
แต่ชาวปกากะญอยังคงรักษาภูมิปัญญาเหล่านี้อยู่
และได้รับการส่งเสริมจากทั้งองค์กรของ
รัฐและเอกชนให้รักษาภูมิปัญญานี้ไว้

จากการศึกษาพบว่าหญิงเป็นคนไป
หาพืชทำสีย้อมมากกว่าชาย โดยหญิงปกากะ
ญอที่ฐานะค่อนข้างยากจนมีการเข้าป่าหา
พืชมาทำสีย้อมมากกว่าหญิงที่มีฐานะค่อนข้างดี
ส่วนชายนั้นพบว่าผู้ที่มิฐานะค่อนข้างดี
ไม่เคยหาเก็บพืชสีย้อมเลย ส่วนจำนวนชนิด
พืชที่นำมาทำสีย้อมผ้านั้นพบว่าหญิงปกากะ
ญอเก็บมากชนิดกว่าชาย โดยเก็บทั้งสิ้น
10 ชนิด ในขณะที่ชายเก็บ 3 ชนิด เช่นเดียวกับ
ปริมาณที่เก็บในแต่ละปี ที่หญิงเก็บพืช
เหล่านี้ต่อคนต่อปีมากกว่าชาย ปริมาณพืชสีย้อม
ทั้งสิ้นโดยประมาณที่หญิงปกากะญอเก็บ
เท่ากับ 13 กิโลกรัมต่อคนต่อปี โดยชายเก็บ
พืชสีย้อมไม่เกินหนึ่งกิโลกรัมต่อคนต่อปี ส่วน
เปลือก ผล และใบจะถูกนำมาใช้โดยการต้ม
เอาน้ำแล้วจึงเอาด้ายลงไปแช่ แหล่งที่เก็บพืช
สีย้อมมีทั้งในป่าดิบเขา (ไม้เนื้อแข็ง ผลสมสน)
และ ป่าเบญจพรรณ (ผลสมสน) พืชที่นิยม
เก็บมากที่สุดคือ ชาโกเระ [*Buchanania*
lanzan Spreng. (Anacardiaceae)] ที่โอ
[*Ternstroemia gymnanthera* (Wight &
Arn.) Bedd. (Theaceae)] เลโซโหมะ
[*Diospyros kaki* Thunb. (Ebenaceae)] ใช้

เปลือกไม้ ให้สีน้ำตาล เซ [*Lithocarpus*
fenestratus (Roxb.) Rehd. (Fagaceae)] เซ
บอเบะ [*Quercus vestita* Rehd. & Wils
(Fagaceae)] ใช้เปลือกไม้ ให้สีแดงปนน้ำตาล
ห่อคอเคาะ [*Clerodendrum glandulosum*
Colebr. ex Lindl. (Verbenaceae)] ใช้ใบและ
ดอก ให้สีน้ำเงิน ชีญา [*Phyllanthus*
emblica L. (Euphorbiaceae)] ใช้เปลือกไม้
ให้สีเขียวเข้ม เป็นต้น

8) ไม้ฟืน

ทุกครัวเรือนในพื้นที่ที่ศึกษาใช้ฟืน
ในการหุงต้มอาหารและให้ความอบอุ่นโดย
เฉพาะอย่างยิ่งในช่วงฤดูหนาว โดยพบว่า
ชนิดพืชที่เก็บมาทำฟืนนั้นหญิงและชายมีการ
เก็บจำนวนชนิดใกล้เคียงกันโดยหญิงปกากะ
ญอเก็บทั้งสิ้น 17 ชนิด ในขณะที่ชายเก็บ
ทั้งสิ้น 15 ชนิด ซึ่งการศึกษาครั้งนี้เน้นเฉพาะ
การเก็บฟืนโดยการใช้ตระกร้าในการขนกลับ
บ้านเท่านั้นไม่รวมถึงการขนโดยวิธีอื่นๆ เช่น
การใช้รถปิกอัพ เมื่อพิจารณาถึงฐานะกับการ
เก็บฟืนพบว่าหญิงและชายที่ค่อนข้างยากจน
ไปหาเก็บฟืนในป่ามากกว่าผู้ที่มิฐานะค่อนข้างดี

สำหรับการใช้ตระกร้าในการเก็บ
ฟืนนั้นพบว่าหญิงปกากะญอไปเก็บบ่อยกว่า
ชาย โดยไปเก็บถึง 160 ครั้งต่อคนต่อปี ใน
ขณะที่ชายไปเก็บฟืนโดยใช้ตระกร้าเพียง 5
ครั้งต่อคนต่อปี ซึ่งในการเก็บแต่ละครั้งนั้นใช้
เวลาประมาณ 1 – 2 ชั่วโมงต่อหนึ่งตระกร้า
(ประมาณ 15 กิโลกรัม) ส่วนปริมาณเฉลี่ย
ของฟืนที่ถูกเก็บโดยใช้ตระกร้านั้นพบว่า
หญิงปกากะญอเก็บเป็นจำนวนทั้งสิ้น 2,368
กิโลกรัมต่อคนต่อปี ในขณะที่ปริมาณฟืนที่

ชายปกาเกอญอเก็บโดยใช้ตะกร้ามีประมาณ 76 กิโลกรัมต่อคนต่อปี โดยหญิงปกาเกอญอ มักไปเก็บพืชมานจากป่าดิบเขา (ไม้เนื้อแข็งผสมสน) เช่น ป่าที่ชาวบ้านเรียก ตาหลูโซ่ ส่วนชายมักไปเก็บที่ ป่าเบญจพรรณ (ผสมสน) เช่น ป่าที่ชาวบ้านเรียกว่าห้วยตอง

ชนิดไม้ที่ชาวปกาเกอญอนิยมนำมาทำพื้นคือ ไซบอ, ไซวา [*Pinus kesiya* Roy. ex Gord. (Pinaceae)] และ หล่าหนี [*Shorea obtusa* Wall. ex Bl. (Dipterocarpaceae)]

นอกจากนี้ ชายและหญิงปกาเกอญอ ยังมีการตัดฟันและขนโดยใช้ธูปักอัพ ซึ่งจะตัดฟันที่ละมากหน่อย มักจะทำกันในฤดูร้อน เพื่อเก็บไว้ใช้ในฤดูฝนและหนาว ประมาณว่ามีการตัดฟันในลักษณะนี้ในครัวเรือนราว ร้อยละ 47 โดยใช้เวลาต่อเกี่ยวกับการตัดฟัน 5.5 ชั่วโมง (Shinawatra and Krummel, 1997)

9) พืชสมุนไพร

ชาวปกาเกอญอใช้พืชบางชนิดรักษาอาการเจ็บป่วยเล็กๆ น้อยๆ โดยใช้วิธีง่ายๆ เช่น ต้มเอาน้ำดื่ม เผาหรือตำแล้วประคบบริเวณที่เจ็บป่วย และการรับประทานสมุนไพรนั้นสดๆ โดยสมุนไพรเหล่านี้มีการใช้สองลักษณะคือ การใช้เดี่ยวๆ และการใช้ร่วมกับสมุนไพรชนิดอื่นๆ ปกาเกอญอใช้สมุนไพรรักษากลุ่มอาการเจ็ดย่างซึ่งประกอบด้วยเป็นไข้ตัวร้อน เป็นหวัด ปวดท้อง ปวดหัว ปวดกระดูก แพ้และอาการไอ นอกจากนี้ยังใช้พืชบางชนิดในการเสริมความงาม

จากการศึกษาพบว่าชายปกาเกอญอ มีความรู้เรื่องชนิดและการใช้สมุนไพรมากกว่าหญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งสมุนไพรที่อยู่ใน

ป่าลึก ส่วนหญิงปกาเกอญอนั้นจะหาเก็บพืชสมุนไพรที่อยู่ไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ชายและหญิงที่มาจากครัวเรือนที่ค่อนข้างยากจน มีการไปเก็บสมุนไพรมาใช้มากกว่าผู้ที่ฐานะค่อนข้างดี จำนวนชนิดสมุนไพรทั้งหมดที่ชายเก็บมาใช้มากกว่าหญิงโดยเก็บ 46 ชนิด ส่วนหญิงปกาเกอญอเก็บพืชสมุนไพร 39 ชนิด ถึงแม้ว่าจะเก็บจำนวนชนิดใกล้เคียงกับชาย แต่สมุนไพรส่วนมากที่เก็บนั้นอยู่ใกล้หมู่บ้านและรู้จักกันโดยทั่วไปในขณะที่ชายเก็บสมุนไพรบางชนิดที่น้อยคนจะรู้จักและอยู่ในป่าลึก ปริมาณสมุนไพรที่ชายปกาเกอญอเก็บต่อปีนั้นมากกว่าหญิง โดยมีการเก็บปีละ 8 กิโลกรัมต่อคน ส่วนหญิงนั้นเก็บไม่เกิน 3 กิโลกรัมต่อคนต่อปี ทุกส่วนของพืชสมุนไพรสามารถนำมาใช้ประโยชน์ได้ ไม่ว่าจะเป็น ราก ใบ ก้าน ดอก หรือผล พืชที่นิยมเก็บคือ สียาโตะหม้อ [*Phyllanthus emblica* L. (Euphorbiaceae)] ใช้ท่อนไม้ กิ่งไม้ต้มน้ำดื่ม แก้เจ็บคอ เตอสีกาจี้ [*Sambucus javanica* Reinw. ex Bl. (Caprifoliaceae)] ใช้ใบเผาไฟประคบ แก้เจ็บกระดูก เก่อฮี [*Imperata cylindrica* L. (Gramineae)] ใช้รากต้มกับลูกสน ต้มแก้โรคไต กือชอปอดวา [*Equisetum debile* Roxb. ex Vauch. (Equisetaceae)] ใช้หัวต้มดื่มแก้ปวดท้อง เพาะคาตี [*Alpinia malaccensis* (Burm. f.) (Zingiberaceae)] ใช้หัวต้ม ประคบบริเวณฝีเป็นหนอง ทีโเบเกาะ [*Eupatorium odoratum* L. (Compositae)] ใช้ใบยี้ใส่แผล พอหมื่อหนี [*Tithonia diversifolia* (Hemsl.) A. Gray (Compositae)] ใช้ใบต้มน้ำอาบ แก้ผื่นคัน

10) พืชป่าใช้ในความเชื่อและพิธีกรรม

นอกจากพืชป่า 5 กลุ่มหลักที่ชาวปกากะญอนำมาใช้ประโยชน์แล้วยังมีพืชป่าบางชนิดถูกนำมาใช้ในพิธีกรรมและความเชื่อต่างๆ ชาวปกากะญอเชื่อว่าพืชบางชนิดสามารถถ่วงคั่งครองตนเองและครอบครองให้พ้นจากสิ่งชั่วร้ายอาทิเช่น ภูติผีปิศาจ โจรขโมย ศัตรู และโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ นอกจากนี้ยังใช้พืชบางชนิดในการป้องกันพืชผลที่เพาะปลูกไว้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งข้าว พืชที่ใช้ในความเชื่อเหล่านี้หายาก ซึ่งความรู้เกี่ยวกับพืชเหล่านี้ได้ส่งผ่านมาหลายรุ่น พืชเหล่านี้ได้ถูกเก็บมาจากป่าลึกและนำมาปลูกไว้บริเวณหน้าบ้าน ชาวปกากะญอบางคนได้ใช้พืชเหล่านี้ตากแห้งและเก็บติดตัวไว้ตลอดเวลาหรือบางคนได้สักรูปพืชเหล่านี้ไว้ตามตัว ทั้งนี้เพื่อป้องกันตนเองจากภยันตรายต่างๆ อย่างไรก็ตามสังคมชาวปกากะญอมีข้อห้ามเกี่ยวกับพืชเหล่านี้กล่าวคือ ห้ามไม่ให้ผู้หญิง

จับต้องพืชที่ปลูกไว้เพื่อคุ้มครองครอบครัวจากภูติผีต่างๆ

พืชอื่นๆ ที่ใช้ในสังคมของชาวปกากะญอ อาทิ พืชลำ [Caesalpinia digyna Rottl. (Leguminosae, Caesalpinioideae)] ซึ่งใช้ในการแสดงความเคารพและขอขมาต่อดวงวิญญาณต่างๆ และผู้เฒ่าผู้แก่ ก็ไก่เต๊ะ [Lygodium flexuosum (L.) Sw. (Schizaeaceae)] ใช้ในการแสดงความนับถือต่อเทพที่คุ้มครองพืชผล ห่อพริย [Hyptis suaveolens (L.) Poit. (Labiatae)] ใช้ป้องกันไม่ให้ข้าวขึ้น และยังใช้ยอดของ เสือมีเจ้า [Eugenia fruticosa (DC.) Roxb. (Myrtaceae)] ในพิธีกรรมทางศาสนาของชาวพุทธ

ผู้หญิงปกากะญอใช้เวลาในการเก็บพืชป่าประมาณ 1,550 ชั่วโมงต่อคนต่อปี ส่วนชายนั้นใช้เวลาประมาณ 450 ชั่วโมงต่อคนต่อปี ในการเก็บพืชป่า โดยทั้งชายและหญิงจะใช้เวลาในการเก็บพืชอาหารมากที่สุด (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 เวลารวมที่ใช้ในการเก็บพืชป่า

	จำนวนชั่วโมงที่ใช้ในการเก็บพืชป่า (ต่อคนต่อปี)					รวม
	อาหาร	อาหารสัตว์	สีย้อม	ฟืน	สมุนไพร	
ชาย	390	3	2	10	48	454
หญิง	1,073	42	113	320	2	1,551

ที่มา : สํารวจ

11) แหล่งเก็บ

สถานที่ที่ชาวปกากะญอนิยมไปเก็บพืชป่านั้นเป็นแหล่งที่มีพืชจำนวนมากทั้งชนิดและปริมาณ ส่วนใหญ่แล้วพืชที่นำมาใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันโดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชอาหารมักอยู่ใกล้กับแหล่งน้ำ ระยะทางไปแหล่งเก็บพืชป่าประมาณ 375 ถึง 3,500 เมตร ซึ่งหญิงปกากะญอไปเก็บพืชป่าไม่ไกลจากหมู่บ้านมากนัก ส่วนชายจะไปในป่าลึกกว่าหญิงเมื่อต้องเก็บพืชสมุนไพรบางชนิด

12) การปลูกพืชป่าในสวนรอบบ้าน

เนื่องจากหมู่บ้านไม่มีตลาดสด สวนรอบบ้านจึงเป็นแหล่งอาหารสำรอง และยังเป็นการใช้ประโยชน์ที่ดินที่ว่างเปล่ารอบๆ บ้านและแรงงานที่มีอยู่ให้เกิดประโยชน์ การปลูกพืชในสวนรอบบ้านของชาวปกากะญอไม่มีรูปแบบที่ตายตัวโดยจะปลูกไปทั่วบริเวณที่มีที่ว่าง พืชที่ปลูกจะเริ่มปลูกช่วงต้นฤดูฝน

และไม่มีการดูแลมากนัก หญิงปกากะญอมักเป็นผู้ดูแลและเก็บผลผลิตของพืชเหล่านั้นมาใช้เพื่อการบริโภคของครัวเรือนโดยเฉพาะอย่างยิ่งในฤดูฝน แต่ยังคงเก็บพืชป่ามาใช้ซึ่งพืชป่าบางชนิดได้ถูกนำมาปลูกในบริเวณสวนรอบบ้านเพื่อการบริโภค ประดับ และใช้ในพิธีกรรมความเชื่อ

ทั้งชายและหญิงมีส่วนในการนำพืชป่ามาปลูกในสวนรอบบ้านแต่หญิงเป็นผู้ทำมากกว่าชาย การนำพืชป่าบางชนิดมาปลูกในสวนรอบบ้านเพื่อจะได้ไม่ต้องเสียเวลาในการไปเก็บไกลจากบ้าน จากการศึกษาพบว่าพืชในสวนรอบบ้านของปกากะญอมีไม่ต่ำกว่า 90 ชนิด โดยเป็นพืชที่มีอยู่ดั้งเดิม นำจากโครงการพัฒนาการเกษตร และนำมาจากตัวเมืองเชียงใหม่ ตารางที่ 5 แสดงถึงพืชป่าที่ชาวปกากะญอนำมาปลูกในบริเวณสวนรอบบ้าน

ตารางที่ 5 พืชป่าบางชนิดที่ชาวปกาเกอะญอนำมาปลูกในสวนรอบบ้าน

ชนิด	วงศ์	ชื่อท้องถิ่น	ผู้ปลูก	ประโยชน์	#
<i>Phrynium capitatum</i> Willd.	Marantaceae	หล้าขรือ	ชฌ	●	P
<i>Acacia megaladena</i> Desv. var. <i>megaladena</i>	Leguminosae, Mimosoideae	โพซวีเต๊ะ	ญ	1	P
<i>Mussaenda parva</i> Wall. ex G.Don	Rubiaceae	ญ่า	ชฌ	1	P
<i>Trevesia palmata</i> (DC.) Vis.	Araliaceae	กิลอส่า	ชฌ	1	P
<i>Baccaurea ramiflora</i> Lour.	Euphorbiaceae	ส่าเปอะจือ	ชฌ	5	P
<i>Phoenix loureiri</i> Kuwth var. <i>Loureiri</i>	Palmae	ตาปอล์	ญ	1	P
<i>Drosyros rhodocalyx</i> Kurz	Ebenaceae	เลโซหม่อ	ช	5	P
<i>Spondias pinnata</i> (L. f.) Kurz	Anacardiaceae	มะกอก	ช	1	P
<i>Sauropus androgynus</i> (L.) Merr.	Euphorbiaceae	ตำเขอเต๊ะ	ช	1	P
<i>Curculigo capitulata</i> (Lour.) O.K.	Amaryllidaceae	โตหน่อ	ญ	4	P
<i>Amomum siamense</i> Craib	Zingiberaceae	เพาะเป้อย	ชฌ	1	P
<i>Psidium guajava</i> L. *	Myrtaceae	เสื่อเกาะโมะ	ญ	2,5	P
<i>Solanum melongena</i> L. *	Solanaceae	สะกอข่า	ญ	1	P

ที่มา : สํารวจ

หมายเหตุ :

ช = ชาย 1 = พืชอาหาร 2 = พืชสมุนไพร 3 = พืชอาหารสัตว์

ญ = หญิง 4 = พืชประดับ 5 = ไม้ผล ● = ใช้ห่อข้าว

ชฌ = ชายและหญิง

* = เป็นพืชที่ชาวปกาเกอะญอปลูกมาหลายอายุคนซึ่งคนในปัจจุบันคิดว่าเป็นพืชป่า

= ประเภท P = พืชยืนต้น A = พืชล้มลุก

13) ผลกระทบของการลดลงของพืชป่า

ข้อมูลเกี่ยวกับพืชป่าที่มีการลดลงได้มาจากการสัมภาษณ์ชาวปกาเกอะญอเนื่องจากเป็นผู้ที่รู้ดีที่สุดเพราะได้ใช้พืชเหล่านี้ในชีวิตประจำวัน โดยใช้ระยะทาง 2 กิโลเมตรจากหมู่บ้านเป็นเกณฑ์วัดความหายาก นั่นคือถ้าหาเก็บไม่ได้ในสองกิโลเมตรนี้แสดงว่ามีการลดลงอย่างมาก จากการสัมภาษณ์พบว่ามีพืช 21 ชนิดที่จัดว่าเป็นพืชที่มีการลดลงซึ่งกลุ่มที่มีการลดลงเป็นอย่างมากมี 4 ชนิด

กลุ่มที่มีการลดลงปานกลางมีจำนวน 6 ชนิด และกลุ่มสุดท้ายที่เริ่มลดลง 11 ชนิด โดยพืชทั้งหมดที่มีการลดลงนั้นเป็นพืชอาหาร การเพิ่มขึ้นของประชากรและการทำลายแหล่งอาศัยของพืชเป็นสาเหตุหลักในการลดลงของปริมาณพืช นอกจากนี้ยังเกิดจากความแห้งแล้ง การกัดกินของวัวควาย ไฟป่า และการตัดไม้ทำลายป่า

การลดลงของพืชป่าเหล่านี้เกิดผลโดยตรงต่อชาวปกาเกอะญอเพราะต้องไปหาเก็บไกลขึ้นทำให้เสียเวลาในการทำงานอื่นๆ

และยังต้องเสียเงินซื้ออาหารชนิดอื่นเพื่อนำมาบริโภคทดแทน นอกจากนั้น ผลกระทบเหล่านี้คาดว่าจะมีผลต่อหญิงและชายในกลุ่มฐานะยากจนมากกว่าในกลุ่มหญิงและชายที่มีฐานะดี และคาดว่าจะมีผลต่อกลุ่มหญิงฐานะยากจนมากกว่ากลุ่มชายฐานะยากจนในกลุ่มพืชอาหาร พืชสีย้อม และพืชอาหารสัตว์ อย่างไรก็ตาม ผลกระทบเหล่านี้ ในที่สุดจะส่งผลถึงครัวเรือนทั้งหมด โดยเฉพาะอย่างยิ่งประชากรวัยเด็ก เนื่องจาก ผู้หญิงเป็นผู้หาและเตรียมอาหารให้แก่ครัวเรือน

สรุปและวิจารณ์ผล

การเกษตรเป็นอาชีพหลักของชาวปากกะญอแต่ให้รายได้น้อยกว่าอาชีพนอกการเกษตร ชาวปากกะญอยังมีรายได้เล็กน้อยจากการขายพืชป่าที่เกิดขึ้นจากความต้องการในการบริโภคของครัวเรือน ส่วนหนึ่งของรายได้ถูกนำไปซื้ออาหารเพื่อการบริโภคในครัวเรือนโดยผู้ที่มิฐานะค่อนข้างดีจะซื้อเนื้อสัตว์โดยเฉพาะอย่างยิ่งเนื้อหมู ส่วนผู้ที่มีฐานะค่อนข้างยากจนจะเก็บพืชป่ามาบริโภคมากกว่า

จากการศึกษานี้ เน้นการใช้ประโยชน์จากป่ารอบหมู่บ้าน พบว่าชาวปากกะญอเก็บพืชป่ามาใช้อย่างน้อย 203 ชนิด พืชเหล่านี้สามารถแบ่งออกได้เป็น 5 กลุ่ม ตามลำดับความหลากหลายของพรรณพืช คือ พืชอาหาร (109 ชนิดหรือมากกว่า) พืชสมุนไพร (46 ชนิดหรือมากกว่า) พืชประเภทไม้พิน (14 ชนิดหรือมากกว่า) พืชสีย้อม (9 ชนิดหรือมากกว่า) และ พืชอาหารสัตว์ (7 ชนิดหรือมากกว่า)

ผู้เก็บพืชอาหารที่เป็นหญิงมีมากกว่าชายโดยหญิงปากกะญอทุกคนในพื้นที่ที่ศึกษาเป็นผู้เก็บพืชอาหารเหล่านี้ นอกจากนี้ยังเก็บเป็นจำนวนมากกว่าชายทั้งชนิดและปริมาณ นอกจากพืชอาหารแล้วชาวปากกะญอยังหาพืชอาหารสัตว์จากป่าโดยเฉพาะในการเลี้ยงสุกร โดยหญิงหาพืชอาหารสัตว์เป็นปริมาณที่มากกว่าพืชอาหารของคนในครัวเรือน นอกจากนั้นหญิงยังหาและเก็บพืชสำหรับทำสีย้อมผ้า

สำหรับพืชป่าสำหรับทำไม้พินเพื่อการหุงต้มและให้ความอบอุ่นแก่ครัวเรือนนั้นพบว่า หญิงหาพินเป็นกิจวัตรประจำวันโดยใช้ตะกร้าแบกพินบนหลังมากกว่าชาย ส่วนชายมักมีการหาพินโดยใช้รถยนต์(รับจ้าง) ขนส่งซึ่งมักจะทำกันในช่วงฤดูว่างงานในหน้าแล้ง

ส่วนพืชสมุนไพรที่ชาวปากกะญอใช้รักษาอาการเจ็บป่วยต่างๆนั้นพบว่าชายมีความรู้เรื่องสมุนไพรมากกว่าหญิงโดยเฉพาะอย่างยิ่งพืชสมุนไพรที่อยู่ในป่าลึก

หญิงมีบทบาทสูงในการนำพืชป่ามาปลูกไว้ในสวนรอบบ้าน อาจกล่าวได้ว่า ในบริเวณป่าใกล้หมู่บ้าน หญิงมีบทบาทมากกว่าชายในการเก็บ หา และใช้ประโยชน์จากพืชป่าเพื่อการบริโภคและใช้สอยในครัวเรือน ส่วนในป่าลึก และไกล ชายมีบทบาทมากกว่าหญิง โดยเฉพาะในด้านการหาพืชสมุนไพร ไม้พิน และ ไม้เพื่อการใช้สอย

การศึกษารังนี้ได้ชี้ให้เห็นถึงการใช้ประโยชน์จากพืชป่าในเชิงอาหาร สีย้อมสมุนไพร และไม้พิน ของชุมชนชาวปากกะญอ การใช้ประโยชน์ในลักษณะนี้มีความสำคัญตั้งแต่ในอดีตมาจนปัจจุบัน และเป็นการใช้ประโยชน์ที่ไม่ได้มีลักษณะการทำลาย

ป่า ตรงกันข้าม มีลักษณะของการอนุรักษ์ และเห็นคุณค่าของพืชพรรณในป่า มีการนำเอาพืชป่ามาปลูกเพื่อการใช้ประโยชน์ และอนุรักษ์ไว้ และการศึกษานี้ได้ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของผู้หญิงในสังคมปากาญอที่มีหน้าที่ที่สำคัญในการผลิตอาหาร เลี้ยงสัตว์ หารยาได้ หายารักษาโรค ให้แก่ครอบครัว และชี้ให้เห็นถึงความสำคัญของป่าและผลิตภัณฑ์ป่าต่อสังคมปากาญอทั้งหมด การส่งเสริมให้เกิดการ ศึกษา อนุรักษ์ และ ฟื้นฟู พืชพรรณในป่า รวมทั้งการตอบสนองต่อความต้องการของชุมชนในการดำรงชีวิตประจำวัน เป็นสิ่งที่สำคัญ และควรได้รับความสนใจจากทุกฝ่ายทั้งฝ่ายรัฐและองค์กรเอกชน

การศึกษาในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ใช้เวลาเป็นอันมากที่จะต้องเก็บตัวอย่างเพื่อการระบุชนิดสกุล และวงศ์ ของพรรณพืช เพราะเป็นความจำเป็นในเบื้องต้นในการวิเคราะห์ต่างๆ ซึ่งตัวอย่างเหล่านี้ได้เก็บเป็นหลักฐานในการ

ค้นคว้าต่อไปในหอพรรณไม้ของมหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ผู้วิจัยขอขอบคุณทุกฝ่ายที่เกี่ยวข้องในการวิจัยครั้งนี้ สำหรับการ ศึกษาในอนาคต คงต้องศึกษาลงไปใน การบรรยายคุณลักษณะ รูปพรรณสัณฐานและ สภาพแวดล้อม และการเจริญเติบโตของ พืชพรรณไม้พื้นเมืองเหล่านี้ เพื่อประโยชน์ของการอนุรักษ์ และใช้ประโยชน์ต่อไป ส่วนการ ศึกษาทางด้านเศรษฐกิจสังคม ของการใช้ประโยชน์พืชพรรณไม้เหล่านี้ คงต้องลงลึกไป ในรายละเอียดในการนำมาใช้ประโยชน์บาง ลักษณะ ที่อาจเอื้อต่อการเพิ่มมูลค่า หรือ บางที อาจเอื้อต่อการสูญเสีย พืชพรรณไม้เหล่านี้ เนื่องจากการใช้ประโยชน์ที่มากเกินไป โดย ต้องศึกษาถึงระบบสิ่งจูงใจที่เกี่ยวข้อง เช่น ระบบตลาด หรือ ระบบกรรมสิทธิ์ที่อาจมีหรือขาดไป ทำให้การใช้ประโยชน์เป็นไปอย่างไม่ มีประสิทธิภาพ

บรรณานุกรม

- Akhter, S. and A. R. Sarker. "Patronage, tenure, inclusiveness and local markets: ingredients of a successful strategy for social forestry at Betagi," **Forests Trees and People Newsletter**. 35 (March 1998) : 36-41.
- Benchaphun Ekasingh, Kitiya Suriya and Suwan Wutticharoenkarn. **An Analysis of Land Use Systems Using Policy Analysis Matrix (PAM) in a Small Watershed in Wat Chan, Northern Thailand**. Chiang Mai : Multiple Cropping Center Chiang Mai University, 1999.
- Benchaphun Shinawatra and John R. Krummel. **Fuelwood and the Energy Transition in the Highlands of Northern Thailand**. Chiang Mai : Multiple Cropping Center, Chiang Mai University, 1997.
- FAO. **Income Generation from Non-Wood Forest Products in Upland Conservation**. Rome, 1999a
- FAO. **Rural Women and Food Security: Current Situation and Perspectives**. Rome. 1999b
- FAO. **Women Feed the World**. Rome, 1998.
- Ford Foundation. **Forestry for Sustainable Rural Development**. New York, 1998.
- Kunstadter, P. "Subsistence Agricultural Economies of Lua' and Karen Hill Farmers, Mae Sariang District, Northern Thailand,". In P. Kunstadter, E. C. Chapman and S. Sabhasri (eds.). **Farmer in the Forests**. Honolulu: The University Press of Hawaii Honolulu, 1978.
- Patcharin Nawichai and Benchaphun Ekasingh. **Use of Wild Plants in Karen Women's Livelihood Systems**. Chiang Mai : The Multiple Cropping Center Chiang Mai University, 2000.
- Price, L. L. "Wild Plant Food in Agricultural Environments: A Study of Occurrence, Management, and Gathering Rights in Northeast Thailand". **Human Organisation** 56, 2 (1997): 209-221.
- Quisumbing, A.R. "Male-Female Differences in Agricultural Productivity: Methodological Issue and Empirical Evidence". **World Development**. 24(10): 1579-1595.
- Tewari, D.D and J.Y Campbell. 1997. "Economics of Non-timber Forest products". In J.M Kerr... [et al] **Natural Resource Economics: Theory and Application in India**. New Delhi: Oxford and IBH publishing, 1996.
- Wickramasinghe. "Women, Trees and Survival," **ILEIA newsletter**. 1,92 (1992): 8.
- Young, G.O. **The Hilltribes of Northern Thailand**. 3 rd ed. Bangkok: The Siam Society, 1961.
- ศูนย์วิจัยชาวเขา. **กะเหรี่ยงในประเทศไทย**. เชียงใหม่ : ศูนย์, 2542.